

СОТЕРІОЛОГІЧНІ МОТИВИ ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА В АСПЕКТІ ХРИСТИЯНСТВА

У статті висвітлюються філософські аспекти творчості Івана Франка, віра в спасіння як основний догмат християнства. Через екзистенційну призму розглядається тема митця й слова в творчому доробку письменника. Ним визначені стержні духовної культури українців. Відповідно до цього духовний досвід людства має бути зверненим до загальнолюдських ідей. Тема розглянутої Іваном Франком моральності, як догми християнського вчення, впливає з міркування про сенс буття людини.

Франківський період (70-80 рр. XIX ст.) охопив громадянською активністю інтелігенцію одного покоління, потім упродовж трьох десятиліть узяв на себе тягар місії відродження розчленованої між двома імперіями України. За М. Костомаровим, монопольний ідеал України, що стане наріжним каменем загальнолюдської світобудови, – це рівність і незалежність (рівність всіх перед Богом). На цій підставі стверджується винятковість цього народу і його сотеріологічна місія в європейській історії. До того ж, що більше відчуженим від самого себе був народ раніше, то легше здійснюється ота "націоналізація" християнської сотеріології, згідно з Євангельською заповіддю "блаженні вбогі духом, бо їхнє Царство Небесне"[1: 5].

Українство мислилося як сакральна духовна єдність, а образ жертвовного Христа тьмянів перед образом жертвовної України.

Через інтелектуальний аналіз проходять всі твори І. Франка. Тому очевидно, що Франко, як філософ, більш оригінально виражений, ніж митець.

Тема митця та його слова набуває у Франка екзистенціальних параметрів, це міркування про сенс буття людини, про божественну силу провісницького слова, про внутрішній поклик митця в утвердженні духовності. І. Франка, як і європейських митців поч. XX ст., особливо хвилювала проблема гуманізму, боротьби за справжню людину, вільну від визиску й рабства. Це змагання з усім, що вороже людині та її щастю.

Знавець німецької, української філософії, політичний діяч, що перебував у центрі німецького, польського, українського життя, Франко не міг не читати Ф. Ніцше. Незважаючи на те, що Франко не сприймав Ніцше й відхрещувався від модернізму, його збірки мають яскравий відблиск цього напрямку. Для цього звернемо увагу на те, хто є персонажами-героями франківської драми. Це не історичні постаті 19 століття. Здебільшого маємо тих, хто пробився крізь натовп і наблизився до надлюдини.

Глибоких узагальнень сповнений жанр філософської поезії в творчому доробку І. Франка. У цих творах автор присутній у формі ліричного ставлення до предмету роздумів. Не випадково Богдан Тихолоз робив висновки, що "Зів'яле листя" – це книга страждання, книга болю, зрештою – книга смерті. Любов і смерть тут від початку йдуть поряд, мов нерозлучні сестри" [2: 78].

У структурі духовності культури України Франком визначено два аспекти: перший – ставлення людини до величної таємниці буття, Бога, Правди або Істини, а другий – це ставлення людини до людини, внутрішнє відродження всіх складників, як загальнокультурних здобутків, у різних історичних типах є різним. Адже в християнській культурі любов до ближнього впливала з необхідності любові до Бога, а її масштаби були визначені глибиною та силою любові до Бога та віри в Бога.

У духовній культурі XX ст. від колишнього ставлення до абсолюту не залишилося нічого. Можливо, це і є джерелом кризи сучасної культури та бездуховності теперішнього суспільства. Духовний досвід сучасного людства не може виокремити сотеріологічні аспекти віри в спасіння. Звідси актуальне звернення до загальнолюдських ідей, віри в спасіння людини як найвищої цінності. У відповідності з цим філософські вчення завжди поляризуються за їхньою домінантою на життєствердні й життєзаперечні системи й антисистеми. При зіткненні еталонів із різною сумісністю можуть виникнути антисистеми. Тоді за Гумільовим, "повсякденне життя втрачає свою неодмінну цілеспрямованість, і люди починають шамотатися в пошуках сенсу життя, котрого вони ніколи не знаходять. І ось тут-то й виникають філософські концепції, що заперечують благість людського життя та смерті, тобто діалектичного розвитку" [3: 122].

Тож не дивно, що на порозі XIX ст. виокремилася наука песимістичних художніх систем.

Неприйняття Франком декадентства було послідовним відторгненням антисистеми. Франко брав активну участь у політичному житті Австрії, тому добре знав ту атмосферу молодого Відня, що мав своїм зворотнім боком культ смерті (втечу в смерть). Статистика самогубств серед віденської інтелігенції на межі сторіч вражаюча. У Франка виникає екзистенційна домінанта. Так, Оксана Забужко стверджує, що це "відпореність" на філософський песимізм, у тому числі й літературно виражений" [4: 71].

Франкова творчість всією своєю образною системою, філософським змістом є багатозначна. В українській науці франкознавство має свою усталену традицію.

Феномен "Мойсея", до якого Франко простував роками, був написаний у передчутті психічного зламу, отже, духовної смерті. Звернення Франка до теми Мойсея, творця національної релігії, являло міфологізовану модель, накопичений взірць спасіння та якісного переродження етнічної маси в новий тип спільноти зусиллям пророка-будителя. А Пятикнижжя, тобто Мойсееві книги Старого Заповіту, так звану "Тору, одержану з небес", він відносив до "залізного капіталу загальнолюдської духовності" [5: 82]. Своє розуміння гуманізму та істинність своєї віри Франко дає в поезії "Гуманний будь, і хай твоя гуманність...", протиставляє собі тих, хто спотворює християнські заповіді любові. Він перефразовує біблійний вислів "Вожди слепые, оценивающие комара, а верблюда поглащающие". Безадресній любові до всіх поет протиставляє свої морально-етичні засади

активного гуманізму: не бажай нікому зла та худа. Органічно ці мотиви продовжуються в циклі "Із книги Кааф", у якому в філософському аспекті витлумачуються проблеми етики й моралі, знання й віри, любові й ненависті.

Тема митця, за його словами, набуває екзистенціальних параметрів: це міркування про сенс буття людини, про божественну силу провісницького слова, про внутрішній поклик митця в утвердженні духовності. Франка цікавить безкорисливе служіння своєму народові, хоча шлях цього служіння покритий камінням, тернами. Він звертається до борців за щастя, рівність, свободу й правду, які на своїх плечах несуть духовність, облагороджують людство.

Поет схиляє голову перед генієм української жінки, перед народною піснею – виразником духу народу. Архетипова модель матері – пісні, берегині духовності й продовжувача роду, безсмертя нації – стає особливо значущою в художній картині світу Франка.

Фаустівський мотив угоди з Мефістофелем, тлумачення морального сенсу самогубства та права людини на такий вчинок, мотиви зречення земних насолод, звільнення від страждань, розширення людської душі в Абсолюті – всім цим сповнена книга І. Франка "Зів'яле листя".

У ліричній драмі розгортається цікавий сюжет: перебіг міркувань над вічним проблемами людського буття у світі, зміна світобачення, філософських поглядів на життя та смерть.

Недарма М. Кодак зауважував, що в збірці "Зів'яле листя" відчутний відбиток романного мислення [6: 375].

Лише за такого прочитання стають зрозумілими окремі, власне філософські тексти, наприклад, вірш "Третього жмутку" "Душа безсмертна! Жить вічно їй!", натомість філософського змісту набувають твори суто інтимні, пейзажні ("Другий жмуток" – "Сипле, сипле, сипле сніг ..." зі символічним образом "білого килима забуття"). У "Зів'ялому листі" мотив кохання переходить у філософський, безпосереднє переживання скристалізується в образ ідеї, що сягає основоположних питань буття" [7: 2].

Питома вага філософічності зростає в міру витіснення пристрастей рефлексіями.

3-поміж усіх поетичних збірок І. Франка "Зів'яле листя" оперує категоріями екзистенційної філософії. Це найбільш особистісно вистраждалий твір Франка, написаний у часи безпосередньої емоційної кризи. Не випадково Корнійчук окреслив його як "філософію болю існування" [8: 240].

Головні постулати цієї філософії: щастя – сон, ілюзія; любов – також сон, омана, химерна мрія; життя – страждання, біль, тривога; буття – період від народження до смерті, а смерть – єдина реальність та єдиний вихід з усіх життєвих проблем, звільнення від страждань. Загальна, яскраво екзистенційно-антропологічна філософсько-естетична концепція й проблеми соціального та національного буття, пророцтва й бунту, що переважають у поезії, тут відходять у тінь, на задній план, натомість у центрі уваги – особистісне людське існування (екзистенція).

Опозиція любов : смерть – центральна філософсько-етична антиномія "Зів'ялого листя". Позбавлений надії на розділену, взаємну любов, герой приречений на страждання, сумніви й внутрішні питання, а відтак – на смерть. Любов – надія й віра; відсутність взаємності – біль, страждання; зневіра – смерть надії, а суїцид – вивільнення від болю.

Танатичні за своєю природою екзистенціали самотності, страху, тремтіння, тривоги, страждання, болю, туги, розпачу, відчаю найкраще характеризують модус людського буття у світі "ліричної драми" І. Франка. О. Пахльовська має рацію, коли стверджує, що "лірична драма написана у безпосередності емоційної кризи" [9: 19]. Підтвердженням цього є висловлювання ліричного героя І. Франка: "Лірична драма – це насамперед мого серця драма" [10: 139].

Тема смерті розгортається й наростає в ліричній драмі поступово: "Як у музичному творі на основі розвитку мотиву за принципом контрапункту, чорне пасмо смерті зарисовується спочатку злегка, неначе симптом якої хвороби, потім нібито зникає, але знову появляється з більшою інтенсивністю, щоб нарешті, у фіналі витіснити всі інші складники акордів "Зів'ялого листя", стати абсолютною домінантою" [11: 265].

Із загальнофілософських засад логічно випливає морально-філософська апологетика самогубства в ХІХ вірші останнього "жмутку" ("самовбивство – се трусість"). Спираючись на авторитет апокрифічного Христа, ліричний герой спростовує традиційне уявлення про суїцид як "трусість", "втечу з борні", що є "гріхом". Виправданням суїциду може бути впевненість у своїй правоті: "коли знаєш, що чиниш – Блаженний Єси; А не знаєш, що чиниш – Закон є твій ти сам [10: 173]

Апелювання до Христа з метою виправдання власної слабкості – це риторична стратегія, а не навернення на істинний шлях. Ліричною драмою "Зів'яле листя" І. Франко прагнув поставити крапку на цілому періоді власного життя, сповненого страждань, і таким чином звільнитися від "сердечного болю", зцілити власну душу від песимізму.

Отже, можемо зробити висновок, що в своїй багатогранній творчості І. Франко піднімає питання духовного спасіння, моделює психічний світ особи з християнської точки зору відповідно до загальнолюдських принципів моралі. Він звертається до людини, щоб піднятися до епохальної свідомості сучасників у найбагатшому вияві духовного досвіду. Витворити особистість в ім'я її спасіння було для Франка проблемою філософсько-антропологічною. Він прагнув вивести духовне буття людини на рівень абстракції, де філософія здобуває вартість самодостатності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Євангелія від Матвія // Біблія. – Анахайм: Живой поток, 1998. – С. 228.
2. Тихолоз Б. Філософський код "Зів'ялого листя". – Львів, 2004. – С. 78.
3. Гумелев Л. М. География этноса в исторический период // Наука. – 1990. – № 279 – С. 122-123.

4. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. – К., 1993. – С. 71.
5. Франко І. Я. // Зібрання творів у 50 т. – К.: Наук. думка, 1976. – Т. 9. – С. 81-100.
6. Кодак М. Лірична драма І. Франка "Зів'яле листя": поетика пролонгованого дослідження // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнародної наукової конференції / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 1998. – С. 375-380.
7. Ільницький М. Біль, обернений у слово // Дивослово. – 2000. – № 8. – С. 2-7.
8. Корнійчук В. Еволюція естетичної свідомості у ліриці І. Франка // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнародної наукової конференції / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 1998. – С. 240-299.
9. Пахльовська О. Творчість Івана Франка як модель культурно – національної стратегії // Іван Франко – письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнародної наукової конференції / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 1998. – С. 19-31.
10. Франко І. Я. // Зібрання творів у 50 т. – К.: Наук. думка, 1976. – Т. 2. – С. 139-174.
11. Денисюк І., Корнійчук В. Невідомі матеріали до історії ліричної драми Івана Франка "Зів'ялого листя" // ЗНТШ: праці філол. секції. – Львів, 1990. – Т. ССХХ1 (221). – С. 265-282.

Матеріал надійшов до редакції 19.03. 2007 р.

Сангаевская Н. Л. Сотериологические аспекты творчества Ивана Франко в аспекте христианства.

В статье рассматриваются философские аспекты творчества Ивана Франко, вера в спасение как основной догмат христианства. Сквозь экзистанционную призму рассматривается тема поэта и слова в творческом багаже писателя. Им определены стержни духовной культуры украинцев. Согласно этому духовный опыт человечества должен быть обращен к общечеловеческим идеям. Тема рассматриваемой Иваном Франко моральности, как догмы христианского учения, следует из размышлений о смысле бытия человека.

Sangaevska N.L. Saving motives in the Ivan Franko's creation in the aspect of Christianity.

This article highlights the philosophical aspects in Ivan Franko's creation, faith in the rescue as the main point of Christianity. Through the existential view the theme of a poet and a word in Franko's creation are depicted. He distinguished the point of the spiritual culture of Ukrainian people. According to it spiritual experience of the mankind must appeal to the whole human ideas. The subject of Ivan Franko's morality as the point of Christian study goes from the thoughts of the man's being.